

Toespraak J.P.H. Donner, ter gelegenheid van de presentatie van de biografie van Paul Scholten, 10 december 2022:

Eenheid, samenhang en onderscheid

Dank voor dit boek. Mag ik de schrijver daarmee feliciteren en ook zijn echtgenoot.

Ik ben vereerd dat ik het eerste exemplaar in ontvangst mag nemen. Maar dan? Wat zeg je na zo'n eerste zin? Want daar sta je dan met het boek in je hand en een zaal die verwacht dat je er wat over zegt. Gelukkig had ik de gelegenheid om eerder van de inhoud kennis te nemen. Anders zou ik er nu weinig zinnigs over kunnen zeggen. Dat hoeft tegenwoordig helemaal geen belemmering te zijn om toch wat te zeggen, maar daar wilde ik mij niet aan bezondigen. Ik hoop alleen dat mijn opvatting over wat zinnig is, enigszins met de uwe overeenstemt.

Als het goed is, staat overigens alles wat er over Paul Scholten te zeggen valt, al in het boek; dus wat valt daar nog aan toe te voegen. En mocht niet alles er al in staan, dan is het zo onaardig tegenover de auteur om onmiddellijk met kritiek op het boek te komen. Overigens staat het boek al in wikipedia vermeld bij de literatuur over Paul Scholten, dus ik mag aannemen dat u het allemaal al gelezen heeft.

Zoals ik zei, ik ben vereerd dat ik dit boek in ontvangst mag nemen. Niet alleen vanwege de bedoeling daarmee van de schrijver, maar vooral vanwege het onderwerp van dit boek: het leven en werk van Paul Scholten. Daarmee op deze wijze te worden geassocieerd, is een eer; zeker in een bijeenkomst met zo veel anderen die vanwege verwantschap, betrokkenheid of kennis van het werk van Scholten, daar grotere aanspraak op zouden hebben. Ik heb evenwel begrepen dat de keuze van mij niet berust op verdienste, maar enkele op verwantschap met mijn grootvader Jan Donner en het feit dat ik vroeger naast de schrijver woonde. Waar die keuze dus niet op verdienste berust, is het genade en heeft men die zonder commentaar in dank te aanvaarden.

Geen verdienste, maar genade; daarin schuilt waarschijnlijk ook een deel van de verklaring voor de vraag die Chorus in de inleiding opwerpt: waarom tot nu geen biografie over Scholten? Ten tijde van zijn leven en lang daarna was dat de heersende overtuiging: dat gaven van hoofd en hart en wat men uit dien hoofde had mogen betekenen, geen verdienste maar genade waren, waar men niet prat op mocht gaan. Zoals de psalmdichter zegt in psalm 115: 'Niet ons o Heer, niet ons, maar uw naam zij de eer.' Een biografie en al helemaal een autobiografie werd daarbij gezien als zichzelf in het zonnetje zetten, en diende dus te allen tijde te worden vermeden. Ik vermoed dat ook Scholten die opvatting deelde.

Pas recent neemt het verschijnsel van met name autobiografieën in Nederland toe; soms heeft de schrijver zijn ambt nog maar nauwelijks verlaten en Abraham nog niet gezien, of er volgt al een terugblik; vermoedelijk uit vrees anders snel vergeten te worden. Ik weet niet of die ontwikkeling winst is en veel bijdraagt aan onze kennis omtrent het verleden.

Zie dat niet als impliciete kritiek op voorliggende biografie. Wanneer er 76 jaren na zijn sterven nog de drang wordt gevoeld tot het schrijven van een biografie, dan strekt dat tot eer. En Scholten was onbetwist één van de vooraanstaande Nederlandse Juristen; niet alleen vanwege zijn eigen werk, maar ook vanwege het werk dat hij bij zijn leerlingen en generaties juristen inspireerde. Hij was bovendien niet alleen denker en inspirator, maar tevens: doener en initiator; op wetenschappelijk, op kerkelijk en op maatschappelijk terrein. Nooit werd vergeefs een beroep op hem gedaan en waar hij een behoefte zag, nam hij het initiatief als anderen dat niet deden. Op die wijze vormde hij niet alleen een baken, maar ook een motor; in het bijzonder ook in de periode van oorlog en bezetting. Het is goed dat die inzet met deze biografie wordt geboekstaafd.

Maar heeft kennismaken van zijn leven en werk nog zin, of is het enkel van historische waarde? Zijn concrete oplossingen zijn of vaak gedateerd of inmiddels algemeen aanvaard en daarom vanzelfsprekend. Zie zijn afwijzing van subsidie voor de Olympische spelen in Amsterdam, als zijnde bekostiging van weelde waar de overheid zich verre van dient te houden. De door hem bewerkte delen uit de Asser serie zijn al weer vele malen herzien, en hoewel het algemeen deel vrijwel ongewijzigd is gehandhaafd, is het aangevuld met nog drie kloeke algemene delen. Indonesië is doende de laatste resten van het Nederlands recht dat werd onderwezen op de Rechtshogeschool in Batavia, te verwijderen uit het wetboek. En de Hervormde kerk is samen gegaan met de Gereformeerden in de PKN.

Het juridische werk van Scholten is bovendien vooral gericht op het privaatrecht en de rechtsvinding in dat kader. Van de naoorlogse rol van de overheid, de explosieve groei van het bestuursrecht en van rechtsvinding door bestuurlijke organen, had hij maar beperkt weet. De regels van dat bestuursrecht berusten niet zozeer op een zedelijk behoren, maar op de behoefte aan ordening van een samenleving waarin de wederzijdse afhankelijkheid explosief is gegroeid en nog dagelijks toeneemt. Die ordening heeft vaak weinig te maken met een zedelijk oordeel over goed en kwaad, maar dient vooral de doelmatigheid van het maatschappelijk verkeer. Het doet er ethisch niet toe of we op de weg rechts of links rijden, maar het is in het maatschappelijk verkeer wel zo doelmatig om het aan dezelfde kant te doen. (Hoewel ik op weg hierheen heb vastgesteld dat fietsers in Amsterdam daar anders over lijken te denken). Ordening uit een oogpunt van doelmatigheid, bergt overigens weer andere bedreigingen in zich. Die staan vaak los van een zedelijk oordeel over goed en kwaad; en rechtsvinding door de rechter komt daarbij meestal laat of te laat. Zie slechts wat er mis ging rond de toeslagen voor kinderopvang.

Scholten zelf zou overigens de eerste zijn om op het evoluerend karakter van het recht te wijzen, dat zich naar tijd en de omstandigheden moet zetten. Die opvatting duikt al op in zijn proefschrift; is een rode draad in zijn verdere werk en klinkt in volle sterkte in zijn afscheidsrede. *“Recht is in beweging, dat wat is is zelfs in revolutionaire tijden nooit te begrijpen zonder het verleden ... .”* ‘Daarom moet een jurist steeds onderzoeken wat er voorafging. Maar tegelijk moet hij’ zo vervolgt Scholten ‘ook de bedoeling, de praktische uitwerking daarvan binnen onderlinge verhoudingen, steeds voor ogen hebben.

Dat alles wil echter niet zeggen dat kennismaken van Scholtens leven en zijn werk ook gedateerd is en ons minder te zeggen heeft. Zijn wetenschappelijke en maatschappelijke betekenis lag niet alleen in oplossingen die hij aandroeg voor rechtsvragen en vraagstukken in zijn tijd. Zij lag en ligt niet minder in de methode van zijn aanpak en in de eenheid, onderscheid en samenhang in zijn wetenschappelijk werk, zijn levensbeschouwing en zijn maatschappelijk handelen. Vandaar dat het Algemeen Deel van de Asser serie vrijwel ongewijzigd kon blijven. Hij had een scherp oog voor de onderscheiden aard van recht, wet en staat; van norm, feiten en recht; en van politiek, recht en levensbeschouwing. Maar anders

dan velen zette hij onderscheiden aspecten niet in contrast tegenover elkaar, maar zocht de eenheid en samenhang daartussen bij alle onderscheid. Men zou welhaast zeggen dat hij in zijn denken meer gevoel had voor het oosters denken in elkaar aanvullende, onderscheiden maar gerelateerde elementen (yin-yang), dan voor het westers denken in zwart-wit onderscheiden, elkaar uitsluitende en tegengestelde alternatieven.

Het kenmerkt zijn visie op het recht als een intuïtieve sprong tussen norm en feiten, waarbij de uitspraak moet berusten op het rechtvaardigheidsgevoel maar tegelijk ook moet passen in het algemeen systeem van het recht; het kenmerkt zijn visie op staat, macht en recht die onderscheiden zijn, maar tegelijk niet los verkrijgbaar. Het tekent zijn houding tegenover levensbeschouwing en politiek waarbij hij christelijke politiek en de zgn. antithese afwijst, maar tegelijk zijn levensbeschouwing steeds in zijn politieke keuzen door wil laten klinken. Het bepaalt ook zijn aanpak in zijn colleges in het studium generale in Leiden en in het eerste hoofdstuk van zijn onvoltooide boek over recht en wet. Eenzelfde gevoel voor eenheid, onderscheid en samenhang komt tot uitdrukking in zijn visie op de continuïteit en verandering in de ontwikkeling van het recht. Het komt tenslotte ook tot uitdrukking in zijn eigen leven, waarbij wetenschappelijke, kerkelijke en maatschappelijke dienstbaarheid en betrokkenheid ieder een onderscheiden plaats hebben, maar ook weer samenkomen; zeker ook in de oorlogsjaren.

In dat besef van eenheid, onderscheid en samenhang bij het begrijpen van de maatschappelijke, sociale en wetenschappelijke verscheidenheid ligt wellicht de grootste betekenis van Scholten voor onze tijd. Want het zgn. postmodernisme is weinig meer dan de filosofische ontkenning van eenheid, samenhang en bestemming. Werkelijkheid is daarin een verzameling losse stukjes van een puzzel waarvan we de plaat kwijt zijn; waarheid, goed en kwaad zijn weinig meer dan smaken en meningen waarover niet valt te twisten – maar waarover in de praktijk des te harder wordt getwist. Uiteindelijk rest dan nog slechts de eenheid van plaats tijd en actie als in een theaterstuk; is waarheid weinig meer dan de meest luidruchtige minderheid die zich de stem van het volk waant, en rest als enig ordenend beginsel de uitoefening van macht, die zich recht noemt.

Het herlezen van de gedachten van Scholten over deze vraagstukken is tegen die achtergrond een verademing. Niet dat hij een sluitend antwoord biedt op de huidige verwarring. Inspirerend is echter hoe hij, in een tijd die voorwaar niet minder verwarrend was dan de huidige – een tijd van twee wereldoorlogen, opkomend fascisme en oorlog en bezetting; dat hij in die tijd steeds tracht de eenheid en samenhang te vinden en tegelijk de basis om te onderscheiden tussen wat wezenlijk, goed en rechtvaardig is, en wat niet. Op die wijze heeft hij in de tijd van bezetting: leiding, verheldering en richting kunnen bieden aan velen, en was hij in andere tijden een ideale voorzitter om uiteenlopende standpunten constructief tot elkaar te brengen.

Hem is niet de tijd gegeven om zijn ervaring tijdens de bezetting ten volle in zijn geschriften te verwerken. Hij was zich er van bewust dat die bezetting en het Naziregime een waterscheiding vormden, ook in Nederland. In zijn afscheidsrede zei hij het zo: *“Wij staan in een nieuwe samenleving. Wij weten dat terugkeer tot het oude is uitgesloten. ... We zetten ook in het rechtsleven nooit ongestraft de klok terug.”*

Scholten ontwikkelde zijn gedachten in een tijd waarin hij in de christelijke levensbeschouwing – althans de protestantse versie daarvan – nog een aansprekend gemeenschappelijk ankerpunt kon vinden. Dat is helaas niet langer het geval. Hij was zich daar ook van bewust, maar het veranderde in zijn ogen niets aan de essentie van recht en rechtsvinding. Hij besloot zijn afscheidsrede met de woorden. *“Velen van u denken anders. Ik*

dring hun geen overtuiging op, slechts dit vraag ik van allen: Dient het volk door het aan zijn recht te helpen. Zoekt daarin de vrede. En houdt niet op te dorsten naar gerechtigheid.”

Leven en werk van Scholten komen in het voorliggend boek op aansprekende wijze aan de orde. Bedoelde eenheid en samenhang van werk, handelen en leven zijn de rode draad. Die hebben ook de keuze van de schrijver bepaald, om deze biografie vooral chronologisch in te richten. Een gelukkige keuze. Weliswaar leest het boek daardoor soms als kroniek en moet vaak vooruit worden verwezen naar een verdieping die nog aan de orde moet komen. Maar op die wijze worden eenheid en samenhang in zijn denken en doen, des te duidelijker. Bovendien brengen de verschillende perioden waarin Scholten zich in het bijzonder op een bepaald onderwerp richtte, als vanzelf structuur in het verhaal, wat dan ook in de hoofdstukindeling tot uitdrukking komt. Bovendien brengt de biograaf in een slotbeschouwing de verschillende lijnen thematisch samen.

Schrijver heeft daarbij gepoogd de gedachten van Scholten over een thema of onderwerp steeds kort samen te vatten. Juist dat maakt het lezen van deze biografie waardevol. Niet omdat men na lezing het gevoel heeft nu volledig te weten wat hij dacht en hoe hij vraagstukken benaderde, maar omdat het tegelijk een omvattend overzicht biedt en een uitnodiging is om zijn geschriften opnieuw ter hand te nemen.

Ik hoop dan ook dat de biografie vooral een uitnodiging zal zijn om sommige geschriften van Scholten weer eens ter hand te nemen en te lezen, in het bijzonder zijn beschouwende bijdragen over recht, staat, macht, liefde en billijkheid.

Dank u.